

Drogi i bezdroża do niemieckich cmentarzy wojennych z okresu drugiej wojny światowej w Polsce

05.02.2015

Recommended by Dr. Joanna Szymoniczek

Instytut Studiów Politycznych PAN in Warszawa, Poland
History, Cultural Studies, Jurisprudence, Political Sciences
Research Projects

W Zakładzie Studiów nad Niemcami ISP PAN realizowany był przez dr Joannę Szymoniczek projekt „Drogi i bezdroża do niemieckich cmentarzy wojennych z okresu drugiej wojny światowej w Polsce”. Projekt ten został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/01/D/HS5/05340

Przełom 1989 r. w Polsce i zjednoczenie Niemiec otworzyły nowy rozdział w stosunkach polsko-niemieckich. Podstawowym celem stała się budowa nowych relacji pozbawionych wrogości, urazów, uprzedzeń, co jest niezwykle trudne po latach wojen i okupacji. Jednym z problemów, który nie został rozwiązany bezpośrednio po drugiej wojnie światowej, tylko musiał czekać blisko pięćdziesiąt lat, aż zmieni się sytuacja polityczna, jest kwestia niemieckich grobów wojennych z okresu drugiej wojny światowej położonych na terenie Polski. Sprawę cmentarzy wojennych udało się uregulować w prawie międzynarodowym na przestrzeni dwudziestego wieku: szereg dokumentów zobowiązuje państwa do grzebania zmarłych, którzy stracili życie w związku z okupacją, w czasie pozbawienia wolności spowodowanego okupacją lub z działaniami wojennymi, z czcią, w miarę możliwości zgodnie z obrządkami religii, którą wyznawali, szanowania, oznaczania grobów wojennych, ich szanowania i utrzymywania bez względu na narodowość poległych. Mimo że Polska wszystkie te dokumenty ratyfikowała, jak i jej wewnętrzne ustawodawstwo wprowadzało podobne przepisy to władze nie uważały powyższych przepisów za obowiązujące wobec poległych na ziemiach polskich żołnierzy Wehrmachtu. Zbyt silna była bowiem pamięć o okupacji hitlerowskiej i dokonanych zbrodniach. Dodatkowo sytuacja polityczna po drugiej wojnie światowej powodowała, że takie odczucia w społeczeństwie były „na rękę” polskim i radzieckim władzom. Tymczasem na ziemiach polskich pochowanych zostało około 446 000 niemieckich żołnierzy z okresu drugiej wojny światowej, najwięcej w końcowej fazie wojny. Pochowano ich na istniejących wówczas cmentarzach lub w miejscach gdzie polegli, najczęściej bez jakiegokolwiek oznakowania. Przez lata o wielu z

tych miejsc zapomniano, wiele pokryły parki, drogi i osiedla.

Dopiero przełom 1989 r. w Polsce spowodował, że pomijana do tej pory kwestia niemieckich grobów wojennych nabrała istotnego znaczenia. Wspólne Oświadczenie Tadeusza Mazowieckiego i Helmuta Kohla z 14 listopada 1989 r. oraz traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Rzeczpospolitą a Republiką Federalną Niemiec uregulowały sprawę. Podjęto decyzję o renowacji trzech istniejących cmentarzy i budowie dziesięciu nowych. Decyzja o budowie nowych cmentarzy związana była z koniecznością ochrony prawnej miejsc spoczynku ofiar wojen przemocy totalitarnej przez państwo, na którego terytorium się znajdują, czyli w tym przypadku Polskę. Bezpośredni nadzór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy lub zrzeszeniom i organizacje społeczne, jeśli przekazano im te obowiązki. Od początku zdawano sobie sprawę, że ewentualne utrzymanie i opieka nad niemieckimi grobami z okresu drugiej wojny światowej rozproszonymi po około 19 000 różnych miejscowościach w Polsce na dłuższą metę nie byłaby możliwa. Poza tym tylko przeprowadzając ekshumacje można próbować identyfikować poległych, co wobec dysponowania tylko 248 300 meldunkami o miejscu pochowania lub śmierci niemieckich. Żołnierzy było dla strony niemieckiej niezwykle istotne. Chcąc minimalizować kontrowersje wokół cmentarzy strona niemiecka bardzo dba o neutralną wymowę wznoszonych pomników, ograniczając się zazwyczaj tylko do prostych, szarych krzyży. Tworzeniu grobów wojennych zawsze towarzyszą emocje. Nie inaczej jest w przypadku niemieckich cmentarzy wojennych w Polsce. Związek Ludowy Opieki nad Grobami Wojennymi musi się mierzyć z problemami na każdym etapie swojej działalności.

Druga wojna światowa pochłonęła 72 miliony istnień ludzkich, z czego ponad 25 milionów stanowili żołnierze. Miejsca ich spoczynku – cmentarze wojenne – będące pomnikami żołnierskiego bohaterstwa mają specjalne znaczenie, nie tylko dla tych, którzy stracili bliskich, ale także dla całych narodów, państw, społeczności. Dlatego takie nekropolie tworzone są z mocy postanowień stosownych władz, następnie oddawane pod szczególną opiekę społeczeństwa. Kwestie te dokładnie reguluje prawo międzynarodowe ustanawiane na przestrzeni dwudziestego wieku. Traktat wersalski z 28 czerwca 1919 r., Konwencja genewska z 27 lipca 1929 r., Konwencje genewskie z 12 sierpnia 1949 r. i Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. zobowiązują państwa do grzebania zmarłych, którzy stracili życie w związku z okupacją, w czasie pozbawienia wolności spowodowanego okupacją lub z działaniami wojennymi, z czcią, w miarę możliwości zgodnie z obrządkami religii, którą wyznawali, oznaczania grobów wojennych, ich szanowania i utrzymywania bez względu na narodowość poległych. Po zakończeniu konfliktu, gdy pozwalają na to okoliczności i stosunki między przeciwnymi stronami należy umożliwić członkom rodzin zmarłych i przedstawicielom władz państwowych odwiedzanie tych miejsc

World War II consumed 72 million human lives, including over 25 million soldiers. Their last resting places – war cemeteries, as monuments of soldier heroism, are of particular importance not only for those who lost their loved ones, but also for entire nations, states, communities. Therefore such necropolises are created by virtue of decisions of appropriate authorities, and subsequently transferred to special custody of the society. The issue is regulated in detail by international law adopted across the span of the twentieth century.

After the end of World War II operations, the Germans found themselves in a particular situation. On the one hand, the right to show pain and suffering after a loss of a loved one, to arrange a decent burial and nurture the memory of such departed is a natural, inherent human right, thus is vested in everyone. On the other hand, the world found it difficult to accept creation of military cemeteries for the aggressor, occupant and criminal. Meanwhile, according to postwar estimates close to 4.5 million German soldiers perished during the war, finding their last place of rest in over fifty states scattered from north Africa to the North Cape. The largest numbers of Wehrmacht soldiers perished in the territories of the USSR, France, Poland, Yugoslavia and Italy, as well as in the territory of postwar Germany.

The matter of building German war graves was to be taken up by the German War Graves Commission (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge), which conducted similar activity after the end of World War I. The Commission was to continue the work of the Wehrmacht War Graves Office, which during World War II was involved in building cemeteries for German soldiers. However, the first priority was to celebrate the places of burial of concentration camp prisoners, forced laborers and allied armies soldiers, who died on German soil. Subsequently work commenced on creation of German war cemeteries in the territory of West Germany / Federal Republic of Germany. Finally, time came for expansion of activity outside the borders of the Federal Republic of Germany, for which the Commission obtained appropriate authorization from the Federal Government in the early nineteen fifties, covering discovery, preservation and maintenance of graves of German soldiers scattered across the world.

A changing political situation around Germany, as well as different attitude of Western European societies towards Germans and the all-important humanitarian matter, along with effective policies of the Commission, enabled already in the fifties conclusion of appropriate agreements concerning construction of German war cemeteries with Luxembourg, Norway, Belgium, France, Italy and Great Britain.

The success of operations of the German War Graves Commission in Western Europe was not reflected in the eastern part of the continent. About 3 million German soldiers perished in the territories of the Eastern Bloc; twice as many as are buried in war cemeteries in the West. Meanwhile the Commission had no possibilities of taking up its duties in this part of Europe. All possible efforts were made to change this situation. Obtaining of an appropriate consent for building of German war cemeteries in the territory of Central-Eastern European states was not possible until the early nineties. The critical point was to convince the societies that German cemeteries should be created at all. Some accepted the construction without reservations, pointing out the humanitarian aspect of the matter, and the fact that German soldiers, who as citizens of the Third Reich had to go to war, also deserved a proper resting place. For others, this was not acceptable, as entailing approval for glorification of Nazi army soldiers, responsible for crimes and repressions.

As a result of activities of the German party, by virtue of special agreements, the following were created: a cemetery in Albania, cemeteries in Belorussia, in Estonia, in Croatia, in Lithuania, in Latvia, in Macedonia, in Moldova, in the territory of Romania, in Poland, in Ukraine, in Russia, in Serbia, in Slovenia, in Slovakia, in the

Czech Republic, and in Hungary.

Cemeteries are of special importance for every society, they are an exceptional lesson of history and a record of the past for the specific land. War cemeteries play a special part. They are to constitute a memory of the past and a warning for the future, an element of reconciliation, reconciliation over graves.

446 thousand German soldiers died in Poland in World War II. Until the end of the 1980s, the Poles were unwilling to remember most of the German graves situated in their country. The breakthrough of 1989, together with a series of bilateral agreements, on the basis of which the graves of the German war victims were to be legally protected, respected and appropriately maintained, changed this. As a result, the remains of over 100 thousand German soldiers have been disinterred, the graves of German soldiers at the cemeteries in Joachimów-Mogiły, Kraków, Warsaw (The Northern Cemetery) and Poznań have been commemorated, and new, mass cemeteries have been built in Przemyśl, Mławka, Modlin, Siemianowice Śląskie, Nadolice Wielkie, Gdańsk, Puławy, Bartosze, near Ełk, and Stare Czarnowo (Glinna) near Szczecin. These cemeteries are to provide for reconciliation and a genuine normalisation in relations between Poles and Germans. Since the late 1990s, youth camps as well as the Bundeswehr and Polish army camps have been organised in localities where German war cemeteries are situated, during which the participants carry out building work and repair the architectural artefacts in German cemeteries from both World War I and the World War II. The camp organisers' aim is for these events to help the youth of both countries to become acquainted with each other, to learn history and tolerance, to disperse prejudices, and so forth. While to most of the Poles such actions are a form of expressing a humanitarian attitude, some of them find it unacceptable to commemorate the aggressor's dead, while others perceive these efforts as a business opportunity.

Die Wende 1989 in Polen und die Wiedervereinigung Deutschlands eröffneten ein neues Kapitel in den deutsch-polnischen Beziehungen. Das primäre Ziel war es, eine neue Beziehung ohne Feindseligkeit, Groll, Vorurteile aufzubauen, was nach Jahren des Krieges und der Besatzung extrem schwierig ist. Ein Problem, das nicht unmittelbar nach dem Zweiten Weltkrieg gelöst wurde, sondern fast 50 Jahre warten musste, bis sich die politische Situation verändert hat, ist die Frage der deutschen Kriegsgräber aus dem Zweiten Weltkrieg auf polnischem Gebiet. Die Frage der Soldatenfriedhöfe konnte im internationalen Recht im zwanzigsten Jahrhundert geregelt werden: eine Anzahl der Dokumente verpflichtet die Staaten, die Toten, die ihr Leben durch die Besetzung, während der Haft wegen der Besetzung oder Kriegshandlungen verloren haben, mit Ehrfurcht, nach Möglichkeit gemäß den Riten ihrer Bekenntnisse, mit Achtung, Bezeichnung der Kriegsgräber, mit Respekt und Pflege der Gräber unabhängig von der Nationalität der Gefallenen zu begraben. Obwohl Polen alle diese Dokumente ratifiziert, als auch ihre eigenen Rechtsvorschriften einführte, betrachteten die Behörden diese Vorschriften als nicht anwendbar für die auf polnischem Boden gefallenen Soldaten der Wehrmacht. Zu stark war nämlich die Erinnerung an die Nazi-Besatzung und die begangenen Verbrechen. Darüber hinaus führte die politische Situation nach dem Zweiten Weltkrieg dazu, dass solche Gefühle in der Öffentlichkeit den polnischen und sowjetischen Behörden zupass kamen. Indessen wurden auf dem polnischen Gebiet rund 446 000 deutsche Soldaten aus dem Zweiten Weltkrieg begraben, die meisten von ihnen in der letzten Phase des

Krieges. Sie wurden in den bestehenden Friedhöfen oder an Orten begraben, wo sie gefallen sind, meistens ohne irgendwelche Bezeichnungen. Im Laufe der Jahre wurden viele von diesen Stellen vergessen, viele wurden durch Parkanlagen, Straßen und Siedlungen bedeckt.

Die Wende 1989 in Polen bewirkte erst, dass die bisher ignorierte Frage der deutschen Kriegsgräber an Bedeutung gewonnen hat. Die gemeinsame Erklärung von Tadeusz Mazowiecki und Helmut Kohl vom 14. November 1989 und der Vertrag über gute Nachbarschaft und freundschaftliche Zusammenarbeit zwischen der Republik Polen und der Bundesrepublik Deutschland regulierten diese Frage. Es wurde beschlossen, drei bestehende Friedhöfe zu renovieren und zehn neue zu bauen. Die Entscheidung über den Bau neuer Friedhöfe resultierte aus der Notwendigkeit des rechtlichen Schutzes von Ruhestätten der Opfer der totalitären Kriegsgewalt durch den Staat, auf dessen Gebiet sie sich befinden, in diesem Fall Polen. Die direkte Aufsicht über den Zustand der Kriegsgräber und Kriegsriedhöfe übten Gemeinde oder Verbände und gemeinnützige Organisationen aus, wenn diese Aufgaben auf sie übertragen wurden. Von Anfang an war es klar, dass jede Wartung und Pflege der deutschen Gräber aus dem Zweiten Weltkrieg, die an circa 19 000 verschiedenen Orten in Polen verstreut sind, auf die Dauer nicht möglich sein würde. Außerdem kann nur bei der Durchführung von Exhumierungen versucht werden, die Toten zu identifizieren, was im Hinblick auf die Verfügbarkeit von nur 248 300 Meldungen über den Ort der Bestattung oder des Todes deutscher Soldaten für die deutsche Seite sehr wichtig war. Um die Kontroverse um Friedhöfe zu minimieren, sorgt die deutsche Seitesehr für die neutrale Aussprache der errichteten Denkmälern und beschränkt sich in der Regel nur auf einfache, graue Kreuze. Das Erstellen von Kriegsgräbern wird immer von Emotionen begleitet. Nicht anders ist es im Falle der deutschen Soldatenfriedhöfe in Polen. Die Volksunion für die Pflege der Kriegsgräber muss mit Problemen in jeder Phase ihrer Tätigkeiten umgehen.

Im Zweiten Weltkrieg sind 72 Millionen Menschen ums Leben gekommen, von denen mehr als 25 Millionen Soldaten waren. Ihre Ruhestätten - die Soldatenfriedhöfe - die Denkmäler des Heldentums der Soldaten haben eine besondere Bedeutung nicht nur für diejenigen, die Angehörige verloren haben, sondern auch für ganze Nationen, Staaten, Gemeinschaften. Deshalb werden solche Friedhöfe nach den Vorschriften der zuständigen Behörden gebaut und anschließend der Öffentlichkeit unter besonderen Schutz übergeben. Diese Fragen sind ausdrücklich im Völkerrecht geregelt, das während des zwanzigsten Jahrhunderts beschlossen wurde. Der Vertrag von Versailles am 28. Juni 1919, das Genfer Abkommen vom 27. Juli 1929, die Genfer Abkommen vom 12. August 1949 und die Zusatzprotokolle zu den Genfer Abkommen vom 12. August 1949 verpflichten die Staaten, die Toten, die ihr Leben durch die Besetzung, während der Haft wegen der Besetzung oder Kriegshandlungen verloren haben, mit Ehrfurcht, nach Möglichkeit gemäß den Riten ihrer Bekenntnisse, mit Achtung, Bezeichnung der Kriegsgräber, mit Respekt und Pflege der Gräber unabhängig von der Nationalität der Gefallenen zu begraben. Nach Beendigung des Konflikts, wenn die Umstände es und die Beziehungen zwischen den gegnerischen Parteien zulassen, muss die Möglichkeit für die Mitglieder der Familien der Toten und Vertreter der staatlichen Behörden gewährleistet werden, diese Orte zu besuchen.

Contact

Joanna Szymoniczek

ul. Polna18/20, 00-625 Warszawa

Telefon: +48 22 825 52 21

E-Mail: joanna@isppan.waw.pl

URL: <http://www.isppan.waw.pl/subpage/zaklady/zsn/index.html>

<https://www.pol-int.org/en/projects/drogi-i-bezdroza-do-niemieckich-cmentarzy-wojennych-z-okresu?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1>